

Definice chudoby

Definovat chudobu není jednoduché, existuje více jak 70 definic. Jednotlivé definice chudoby sice mají společný základ, ale většina z nich není komplexní a tak definují chudobu z různých dílčích hledisek.

Podle *významových encyklopedických slovníků* pojem „chudoba“ je nedostatek:

- a) materiálních potřeb typických a nezbytných pro denní běžný život (potraviny, ošacení, zvykové právo, vzdělání, zdravotní péče apod.). Rozumí se tím nedostatek základních potřeb
- b) ekonomického zajištění (nedostatek základního kapitálu, peněz, přírodních zdrojů apod.). Většinou se jedná o nerovnoměrné rozdělení těchto zdrojů, některý stát je chudý, jiný bohatý
- c) sociálních vztahů, svobody, právního zajištění, svobody vyznání, rovnoprávnosti žen a mužů atd.

Světová banka ¹definuje chudobu jako velmi komplexní (multidimenzionální) problematiku, která zahrnuje velké množství fenoménů, jako například neschopnost uspokojit základní potřeby, nedostatečný přístup k nezbytným přírodním zdrojům, nedostatek vzdělání a dovedností, špatné zdraví, podvýživu, nedostatečnou kvalitu bydlení, nedostatečnou hygienu, náchylnost vůči náhlým změnám, násilí a kriminalitě, nedostatek politické svobody a možnosti se prosadit ve společnosti.

Posuzování chudoby

Chudoba se posuzuje z různých hledisek, v zásadě však dvojím pohledem:

1. **Kodaňská deklarace** charakterizuje chudobu jako, nedostatek lidských práv, včetně nedostatku základních potravin, pitné vody, zdravotního a hygienického zajištění, právní ochrany, vzdělání a přístupu k informacím.

¹ Světová banka – World Development Report 1990. Washington: Světová banka, 1990

2. **Světová banka** extrémní chudobu definuje jako finanční příjem jedné osoby podle PPP (Purchasing Power Parity), který je nižší než 1\$/den a osobu – extrémní chudoba , kdy je tento denní příjem na osobu nižší než 2\$. .

Dělení chudoby

Obecně lze stav chudoby rozdělit na pět, svým charakterem odlišných skupin, a to na:

- a) **absolutní chudobu**, o které hovoříme v případě, že se člověk dostane do stavu, kdy není schopen uspokojit své nejzákladnější potřeby, jako je zajištění potravy a ošacení.
- b) **relativní chudobu** - stav, kdy jedinec nebo rodina uspokojují své sociální potřeby na výrazně nižší úrovni než je průměrná úroveň v dané společnosti.
- c) **Extrémní chudobu** - stav, kdy člověk žije méně než za 1 dolar na den (nemají 3 základní potřeby – jídlo, ošacení, bydlení)
- d) **Hmotnou nouzi** je stav, kdy člověk-občan nemá dostatečné příjmy, aby si vlastním přičiněním zabezpečil základní životní podmínky.
- e) **Sociální nouzi** - stav, kdy člověk není schopen zabezpečit své sociální potřeby. Důvodem k tomuto může být zdravotní stav, nezletilost, absence sociálního zázemí (tzn. osamělost starých či handicapovaných lidí).

Dimenze chudoby

Např. dle Exnerová a Volfová je možné rozlišit následující dimenze chudoby²

- a) **Zdraví**

*v Indexu lidského rozvoje*³ (Human Development Index - **HDI**) je zdraví vyjádřeno jako průměrná střední délka života v dané zemi. V rozvojových zemích je mnohem kratší než v zemích vyspělých. Kvůli nedostatku (či finanční nedostupnosti) kvalitní zdravotní péče umírají ročně miliony chudých lidí na příčiny, kterým by se díky modernímu lékařství dalo předejít.

Příkladem mohou být:

² <http://www.rozvojovka.cz/chudoba>

³ <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi>

- Vysoká úmrtnost dětí a matek při porodu,
- vysoká úmrtnost dětí do pěti let věku,
- nemoci způsobené závadnou vodou,
- zápal plic,
- tuberkulóza,
- HIV&AIDS.

Zdravotně postižení snáze podléhají extrémní chudobě, častěji jsou jim upřena základní lidská práva. Postižené ženy bývají více vystaveny sexuálnímu a jinému násilí. Postižené děti mají mnohonásobně nižší šanci na vzdělání apod.

Zdraví tak zásadně ovlivňuje přístup ke zdrojům, schopnost těžit z rozvoje země a přispívat k němu.

b) Vzdělání

v Indexu lidského rozvoje⁴ se vzdělání měří procentem dospělé populace, která je negramotná. Nedostatek finančních prostředků, kvalitních učitelů, školních pomůcek, komplikovaný přístup ke vzdělání pro chudé lidi zejména v odlehlých venkovských oblastech a v neposlední řadě celková chudoba lidí, kteří své děti posílají do práce spíše než do školy, má za následek někdy až padesátiprocentní negramotnost.

c) Přístup ke službám

rozhovory s chudými lidmi po celém světě odkryly rozsah problematiky přístupu ke službám jako je nejen zdravotnictví a školství, ale i kanalizace a sběr odpadu, dostupnost elektřiny, přístup k vodě, dopravní služby, dále telekomunikační a informační služby či funkční policie. Tyto jsou služby v mnoha částech rozvojového světa neadekvátní, ale pro chudé obyvatelstvo zejména na venkově často i finančně nebo fyzicky nedostupné.

d) Infrastruktura

nedostatečná infrastruktura způsobuje sociální izolaci chudého obyvatelstva. Lidé se nemohou dostávat do škol, nemocnic a úřadů, a nemohou ani efektivně obchodovat

⁴ <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi>

nebo se účastnit společenského života s lidmi, kteří nežijí v jejich bezprostředním okolí.

e) Bezpečnost

v chudinských městských čtvrtích často operují gangy, které ohrožují život zvláště chudých obyvatel. Smutnou realitou také zůstává, že v případě přírodní katastrofy nebo vypuknutí válečného konfliktu se oběťmi stávají především chudí lidé - ti bohatší mají finanční prostředky a sociální kapitál, které jim umožní dostat se mimo ohrožení života.

f) Sociální vyloučení

obvykle se vztahuje ke skupině, ne k jedinci. Vyjadřuje existenci přímého (apartheid, odepření volebního práva) či nepřímého mechanismu (diskriminace a sociální znevýhodnění, které v praxi existuje, i když je nelegální), který určité skupině znemožňuje plnohodnotně se zařadit do společnosti. Mezi nejpočetnější sociálně vyloučené skupiny patří extrémně chudí lidé a národnostní menšiny. V nejjobecnější rovině jde i o ženy, děti (zejména sirotky), seniory či obyvatele odlehklých (venkovských, horských apod.) oblastí. Patří sem i zdravotně postižení.

g) Další dimenze

mezi další rozměry chudoby můžeme zařadit například neschopnost účastnit se společenského a náboženského života komunity nebo i nemožnost vystupovat na veřejnosti beze studu. To se týká například sexuálních menšin, kterým v některých zemích hrozí i smrt.

Indikátory a způsoby měření chudoby

Existuje mnoho indikátorů umožňujících měřit chudobu (jako již zmíněný HDI nebo např. úroveň příjmů a spotřeby, sociální indikátory na lokální či národní úrovni, indikátory měřící zranitelnost vůči rizikům, díky kterým si lze udělat základní představu o tom, v jakých životních podmínkách lidé v jiných oblastech světa žijí. Již byla zmíněna hranice jednoho a dvou amerických dolarů, dle kterých se chudoba dělí na relativní a absolutní.

Míra nebo hranice chudoby (poverty line) je minimální úroveň hmotného blahobytu, který je v dané společnosti považována za přijatelnou. Každý, kdo nedosahuje této úrovně, je považován za chudého. Obvykle se tato úroveň stanoví za pomoci příjmu anebo spotřeby.

Adamcová⁵ převzala vzorec, který měří rozsah chudoby:

$$P = (H/n) \times 100$$

Kdy H je počet osob žijících pod hranicí chudoby, n je celková populace a P je procento populace žijící pod hranicí chudoby nebo míra chudoby. Tento ukazatel je ve své podstatě jednoduchým konceptem.

Problémy při měření chudoby

Problémem měření chudoby však je, že neexistuje jediná přijatelná hranice chudoby (tedy minimální úroveň hmotného blahobytu). Tato úroveň se mění v čase i v jednotlivých zemích. Obecně pak tedy lze říci, že chudoba je pojem relativní, protože její hranici není možné určit bez odvolání se na společenské a kulturní normy. Z tohoto vyplývá, že měření a zkoumání chudoby a jejího vývoje v čase a jednotlivých zemích je velice obtížné.

Příčiny chudoby

Balabán⁶ spatřuje příčiny chudoby v těchto oblastech:

1) Politické příčiny

a) Ozbrojené konflikty

Válečné konflikty a války odčerpávají finanční, lidské i přírodní zdroje, které by jinak byly využitelné pro rozvoj země. Často také přispívají k zadlužení daných států.

b) Nedůsledné embargo na dovoz zbraní

Nedůslednost dodržování zákazů obchodování se zbraněmi se zeměmi, které jsou ve válečném konfliktu, umožňuje udržet tyto konflikty při životě.

⁵ ADAMCOVÁ, Lenka a Tereza NĚMEČKOVÁ. *Rozvojová ekonomika*. Vyd. 1. V Praze: Oeconomica, 2009, 345 s. ISBN 978-80-245-1515-1.

⁶BALABÁN, Miloš. *Globální nerovnost jako globální hrozba*. In: Česká republika - trendy, ohrožení, příležitosti. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009, s. 51-58.

Nedostatek zbraní a střeliva by války poměrně rychle ukončil a donutil zainteresované strany k jednání.

c) Vysoce korupční prostředí

Korupce nutně odčerpává finanční zdroje, které by jinak mohly být využitelné pro rozvoj země. Podporuje nízkou politickou kulturu a demotivuje jedince k osobnímu rozvoji. Nejen v rozvojových zemích má svou dlouhou a hlubokou „tradici“.

d) Autoritářské a diktátorské režimy

Nízká vymahatelnost práva, včetně lidsko-právních norem, je jednou ze základních charakteristik autoritativních a především diktátorských režimů. Investice v takových zemích jsou vysoce rizikové.

2) Ekonomické a sociální příčiny

a) Vysoká zadluženost rozvojových zemí

Splátky dluhů a jejich úvěrů (případně dalších poplatků) odčerpávají finanční zdroje, které by mohly být využity pro ekonomický a sociální rozvoj.

Dalším problémem jsou případy, kdy jsou peníze spláceny za dodávky zbraní nebo za neefektivní rozvojové projekty, které původně měly umožnit rozvoj a následně generovat zisk na splacení půjčky. Dalšími příklady mohou být korupce či špatné vládnutí předchozích autoritativních struktur.

b) Nestálé ceny přírodních zdrojů

Kolísající, případně nízké ceny přírodních zdrojů, surovin a zemědělských produktů na světových trzích vytvářejí prostor pro nízkou sociální i ekonomickou stabilitu a tím i nižší potenciál pro místní či zahraniční investice. Export některých nejméně rozvinutých zemí je založený na jedné či několika komoditách, čímž se vytváří prostředí pro ekonomickou závislost na produkci daných komodit a vysoké riziko vzniku monopolů, na kterých vlády rozvojových zemí budou ekonomicky závislé.

c) Vysoká nezaměstnanost a absence záchranné sociální sítě

Nezaměstnanost obecně vytváří sociální i ekonomickou nestabilitu a přispívá k rozšiřování chudinských čtvrtí a růstu kriminality. Speciálním fenoménem je frustrace z dlouhodobé nemožnosti pracovat.

d) Kulturní a náboženské tradice

V některých regionech místní kulturní a náboženské tradice (kastovní systém, postavení žen) nedovolují dostatečně zapojit určité vrstvy společnosti do ekonomických struktur země (zákaz vykonávání určitých povolání). Tím se stát připravuje o ekonomickou produkci dané skupiny obyvatel (např. ženy v některých islámských státech mohou vykonávat jen určité pracovní pozice, třeba ve školství či zdravotnictví apod.).

e) Nedostatečná zdravotní péče a výskyt závažných onemocnění

Nedostatečná zdravotní péče má vliv na nižší ekonomickou výkonnost země, vyšší dětskou úmrtnost a tím nepřímo i na vyšší porodnost ale také na nižší očekávanou délku života. Mimo jiné nedostatečný zdravotní systém vyžaduje vyšší náklady na zdravotní péči ze strany rodiny či jednotlivců.

f) Nedostatek vzdělání a kvalifikovaných pracovních sil

Nižší vzdělanostní struktura v rozvojových zemích vytváří nižší potenciál pro investice, které jsou důležité pro ekonomický rozvoj. Za opačný příklad bývají označovány země střední Evropy, kde právě vzdělaná pracovní síla vytváří jeden z hlavních stimulů pro příchod zahraničního kapitálu.

g) Nedostatečná dopravní a technická infrastruktura

Nevyhovující nebo nedostatečná dopravní (silnice, železnice, letiště) a technická (přístup k internetu a dalším službám) infrastruktura vytváří nižší potenciál pro investice a soukromé podnikání.

3) Demografické faktory

a) Vysoká hustota obyvatelstva

Vysoká hustota obyvatel způsobuje nízkou dostupnost zdrojů, jejich rychlé vyčerpání a vyšší znečištění životního prostředí.

b) Vysoká porodnost

Vysoký počet narozených dětí redukuje zdroje nutné pro potenciální rodinné investice (vzdělání, zdraví, hygiena, bydlení, podnikání atd.).

4) Environmentální příčiny

a) Půdní degradace a odlesňování

Půdní degradace snižuje zemědělskou produkci. Způsobuje tak ekonomický propad a přispívá k migracím do měst (urbanizace). Masivní odlesňování má za následek nedostatek přírodních zdrojů, možnou změnu místního klimatu a srážkového režimu.

b) Znečištěné životního prostředí

Znečištěné životní prostředí – především zdrojů pitné vody a ovzduší – způsobuje vyšší úmrtnost a míru onemocnění obyvatel. S tím souvisí i vyšší náklady na lékařskou péči a pojištění. Z pohledu státu se může jednat o nedostatečně využití investice do vzdělání jednotlivců, kteří onemocní nebo dříve zemřou.

c) Změna klimatu

Mezi nejčastěji uváděné způsoby změny klimatu patří právě změny srážkových režimů, větší frekvence a intenzita tropických hurikánů i častější dlouhodobější periody sucha. Důsledkem je snížení zemědělské produkce, snížení ekonomické stability a dostupnosti přírodních zdrojů. Postižena oblast tak má nižší potenciál pro příchod nových investic a pro rozvoj obecně.

d) Přírodní katastrofy

Některé rozvojové regiony, jako např. jižní Asie, jihovýchodní Čína nebo Střední Amerika, jsou enormně zatíženy přírodními katastrofami (periodické

povodně, velké sesuvy půdy, zemětřesení, hurikány nebo opakující se sucha), mající velký potenciál ovlivnit rozvoj dané země. Následkem mohou být úmrtí obyvatel, zničení jejich obydlí a míst, kde vykonávají svá zaměstnání. Dále pak nízká dostupnost přírodních zdrojů, ekonomická nestabilita, zničení infrastruktury a nižší potenciál pro investice.

Důsledky chudoby

Mezi nejčastější důsledky chudoby dle Balabán ⁷ patří:

- a) **Špatná ekonomická a sociální situace**
- b) **Nízká vzdělanost a potenciál pro rozvoj**
- c) **Vysoká porodnost**
- d) **Vyšší kriminalita** – včetně obchodu s lidmi i dětskými otroky
- e) **Vyšší bezpečnostní nestabilita v oblasti či širším regionu**
- f) **Vyloučení ze společnosti a frustrace** – zvýšení rizika radikalizace vyloučených skupin obyvatel a jejich angažovanost v extremistických či přímo teroristických organizacích
- g) **Migrace obyvatel** – vnitrostátní i mezinárodní migrace směřující do ekonomicky vyspělejších regionů či měst – urbanizace, vznik a rozšíření chudinských čtvrtí (slumy)
- h) **Degradace životního prostředí** – snaha získat novou či úrodnější půdu, nedostupnost environmentálních technologií

Boj proti chudobě

V současné době je jedním z nejdůležitějších dokumentů v oblasti boje proti chudobě program **Rozvojové cíle tisíciletí**⁸, vytvořený v roce 2000 na Summitu tisíciletí OSN. Zde byly definovány tzv. miléniové rozvojové cíle (Millennium Development goals – MDG⁹).

⁷ BALABÁN, Miloš. *Globální nerovnost jako globální hrozba*. In: Česká republika - trendy, ohrožení, příležitosti. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009, s. 51-58.

⁸ <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zaber/?i=205>

Jedná se o soubor osmi vybraných nejdůležitějších rozvojových cílů schválených OSN, které mají vést ke snížení chudoby. Prvních sedm má být splněno do roku 2015 a osmý do roku 2020. Cíle programu jsou považovány za velmi ambiciózní, ale nepředpokládá se, že se je všechny podaří do roku 2015 naplnit.

Rozvojové cíle tisíciletí jsou následující:

1. Snížení extrémní chudoby a hladu o polovinu.
2. Dosažení základního vzdělání pro všechny.
3. Prosazování rovnosti obou pohlaví.
4. Snížení úmrtnosti dětí o dvě třetiny.
5. Snížení mateřské úmrtnosti o dvě třetiny.
6. Zamezení šíření HIV/AIDS, malárie a tuberkulózy.
7. Zajištění trvalé udržitelnosti životního prostředí.
8. Posilování světového partnerství pro rozvoj s důrazem na pomoc, obchod a odpuštění dluhu.

V souladu se závěry Summitu tisíciletí a další velké konference v Monterrey z roku 2002 o financování rozvoje¹⁰ za hlavní předpoklady pro boj s chudobou OSN tedy považuje:

- a) **efektivní domácí politiku** - Vlády rozvojových zemí musí investovat do podpory zaměstnanosti: vytvářet nové pracovní příležitosti a nezaměstnaným nabídnout sociální podporu, z níž je možné pokrýt základní potřeby. Rozvojové země dále musí zlepšit vládu zákona, posílit respekt k lidským právům, omezit korupci a vytvořit efektivní instituce a podmínky pro rozvoj ekonomiky a příliv externích zdrojů.
- b) **přímé zahraniční investice** - Soukromé zahraniční investice do rozvojových zemí přinášejí zisk a vytvářejí pracovní příležitosti mnohdy i v lokalitách, kde by jinak panovala vysoká nezaměstnanost. Působením zahraničních investic se do rozvojových zemí také přenášejí modernější technologie, manažerské a pracovní postupy a další know-how.

⁹ <http://data.un.org/Explorer.aspx?d=MDG>

¹⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:008E:0001:0007:CS:PDF>

- c) **mezinárodní obchod** – Mělo by dojít k postupnému odbourávání subvencí (zejména zemědělských výrobků) v bohatých zemích a zároveň k odbourávání obchodních bariér tak, aby rozvojové země měly přístup na trhy ve vyspělých zemích. Obchodní bariéry musí odstraňovat rozvojové země i mezi sebou.
- d) **zvýšení oficiální rozvojové pomoci na 0,7 % HND** - Na konferenci OSN v Monterrey v roce 2002 se nejvyspělejší státy světa zavázaly navýšit rozvojovou pomoc na 0,7 % HND,
- e) **odpouštění dluhů** – Některé rozvojové země vynakládají na splácení dluhů stejné množství peněz, které díky rozvojové spolupráci získají. V takové situaci nedisponují dostatečnými finančními prostředky, aby mohly vést domácí politiku, která bude chudobu aktivně snižovat.

Další možné nástroje boje s chudobou

- a) Využití humanitárních organizací
- b) Rozvojová pomoc¹¹

Chudoba. In *Jeden Svět na školách* [online]. Praha : Člověk v tísni, 2007 [cit. 2012-05-31]. Dostupné z WWW: <http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnspdfs_215.pdf>.

Světová banka – World Development Report 1990. Washington: Světová banka, 1990

KOCOUREK, A., doktorská disertační práce na téma: Podnikatelské aspekty diferenciací rozvojových zemí a rozvojová pomoc ČR, Liberec 2006,

ADAMCOVÁ, L., NĚMEČKOVÁ, T., a kolektiv: Vysokoškolská učebnice – Rozvojová ekonomika. VŠE Praha, Nakladatelství Oeconomica, Praha 2009. 345 str., ISBN: 978-80-245-1515-1

BALABÁN, M. Globální nerovnost jako globální bezpečnostní hrozba. *Obrana a Strategie* [online]. 2008, 1, [cit. 2013-12-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.defenceandstrategy.eu/redakce/index.php?lanG=cs&clanek=28108&slozka=31340&xsekce=26869&>>.

BALABÁN, Miloš. *Globální nerovnost jako globální hrozba*. In: Česká republika - trendy, ohrožení, příležitosti. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2009, s. 51-58.

¹¹ <http://www.rozvojovka.cz/humanitarni-pomoc-a-rozvojova-spoluprace>

